

Поліські болота

Імена та адреси укладачів інформаційного листа рамсарського ВБУ:

Бумар Галина Йосипівна, к.б.н., заступник директора, Поліський природний заповідник, с. Селезівка, Овруцький р-н, Житомирська обл., 11122, тел.: (041) 483 1283, E-mail: postmaster@eco07.freenet.kiev.ua;

Стеценко Микола Пилипович, перший заступник начальника державної служби заповідної справи, Мінприроди України, вул. Урицького, 35, м. Київ, 01601, тел.: (044) 451 5904, E-mail: parks@parks.freenet.kiev.ua.

Дата підготовки опису: 7 квітня 2003 р.

Географічні координати: 51°31' пн. ш., 27°56' сх. д.

Розташування: Північ Житомирської області України на кордоні з Білоруссю, Овруцький район, с. Селезівка; за 60 км на захід від м. Овруч (близько 20 тис. жителів) та 80 км на північний захід від м. Коростень (80 тис. жителів).

Висота над рівнем моря: середня – 150 м

Площа: 2145 га

Короткий опис: Типовий водно-болотний комплекс Полісся – одного з найбільших заболочених регіонів Європи. Включає ділянки верхових і перехідних боліт «Міроші» та перехідних низинних боліт у заплавах малих річок Жолобниця та її притоки Болотниця, що входять до складу Поліського природного заповідника. Верхові болота є оліготрофними, переважно представлені сосново-пухівково-сфагновими угрупованнями, перехідні – мезотрофними сосново-березовими і чагарниково-осоко-сфагновими ценозами, низинні – евтрофними очеретяними, осоковими та лісовими. На водних плесах річок трапляються рідкісні формації лілії чисто-білої *Nymphaea candida* та глечиків жовтих *Nuphar lutea*. Характерними видами є рідкісні шейхцерія болотна *Scheuchzeria palustris*, журавлина дрібноплода *Oxycoccus microcarpus*, росичка проміжна *Drosera intermedia*. Угіддя дуже цінне для збереження рідкісних і зникаючих в Україні та Європі видів тварин, зокрема птахів – деркача *Sorexorex*, лелеки чорного *Ciconia nigra*, сірого журавля *Grus grus*; ссавців – рисі *Felis lynx* та видри *Lutra lutra*.

Рамсарські критерії: 1, 2

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(1) Включає типові для Полісся ділянки верхових (оліготрофних), перехідних (мезотрофних) та низинних (евтрофних) боліт, заплав малих річок. Значна частина боліт рідко заліснена березою пухнастою *Betula pubescens* та вільхою чорною *Alnus glutinosa*, кущиками верб лапландської *Salix lapponum*, чорничної *S. myrtilloides* та розмаринолистої *S. rosmarinifolia*. Тут також сформувався типовий для Полісся фауністичний комплекс.

(2) Є дуже цінним для збереження рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин в Україні та Європі. У межах угіддя трапляються занесені до Зеленої книги України угруповання латаття сніжно-білого *Nymphaea candida*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, водяного горіха плаваючого *Typha latifolia* та їжачої голівки малої *Sparganium minimum*. Угіддя у складі Поліського природного заповідника входить до складу 138 найцінніших територій України, визначених за Програмою важливих територій щодо птахів (Important Bird Area Programme), насамперед завдяки гніздуванню зміїда *Circus gallicus* (1–2 пари) та орла-могильника *Aquila heliaca* (1 пара).

Фізична та біогеографічна характеристики: Континентальний біогеографічний регіон на карті Смарагдової мережі Європи. За геоботанічним районуванням України – Поліська підпровінція (Житомирське Полісся) Східноєвропейської провінції Європейської широколистяної області. Знаходиться в басейні річки Уборть, яка впадає на території Білорусі в р. Прип'ять, а та, в свою чергу, – в Київське водосховище в середній ділянці р. Дніпро.

Фізичні особливості ВБУ: Угіддя розташоване у межах північної частини Українського кристалічного щита, що є найдавнішим ядром формування Східноєвропейської платформи і має незначний за потужністю осадовий покрив. Район угіддя належить до Житомирської ділянки Українського Полісся і представляє собою сукупність високих піщаних гряд, дюн і

валів, що утворилися в льодовиковий період, та понижень між ними, які зайняті долинами річок та болотами. До складу угіддя включені переважно заплави малих річок басейну Прип'яті – Уборті і Болотниці з системою боліт між ними. Рельєф формується річковими заплавами, торфовими відкритими та лісовими болотами, а також сосновими лісами. Торфові болота (подекуди поклади торфу досягають 5 м і більше), формування яких почалось ще 8–9 тис. років тому, займають майже 65% території угіддя. Поширені дерново-слабокідзолісті ґрунти, часто оглеєні, трапляються болотні ґрунти. Западниці між піщаними пагорбами вкриті торфово-глеєвими ґрунтами і торфовищами. Клімат помірно континентальний. Середні температури повітря: річна +6,5°C, січня –6°C, липня +18°C. Річні суми опадів складають близько 530–600 мм. Тривалість періоду зі стійким сніговим покривом – у середньому 90 діб. Позитивний баланс вологи. Типовим явищем у зимовий час є відлиги.

Фізичні особливості водозбірної території: Знаходиться в басейні р. Уборть (довжина 292 км, площа басейну 5820 км²), яка бере початок у Житомирській області та впадає на території Білорусі в притоку Дніпра – р. Прип'ять (довжина 761 км, площа басейну 114 тис. км²). Безпосередньо у межах угіддя протікає притока р. Уборті – р. Жолобниця (довжина 113 км, площа басейну 1460 км²) зі своєю притокою Болотницею (довжина 26 км, площа басейну 143 км²).

Гідрологічна цінність: Верхові та перехідні болота масиву «Міроші» живляться переважно дощовими та сніговими водами, тимчасом як інша ділянка угіддя – заплавної типу. Русло Болотниці є дещо спрямленим, оскільки по ній сплавляли ліс. Дно Жолобниці зараз значно замулене, на русловій ділянці багато повалених дерев. Постійний льодостав на річках встановлюється у третій декаді листопада, скресання льоду відбувається на початку березня. Під час весняних повеней територія угіддя практично повністю заливається водою. Меженний період відмічається в кінці серпня.

Тип ВБУ: Хр, U, M, W, Ts, 9

Екологічні особливості: Верхові оліготрофні болота масиву «Міроші» представлені переважно типовими сосново-пухівково-сфагновими (*Pinus sylvestris* – *Eriophorum vaginatum* – *Sphagnum cuspidatum*) угрупованнями, хоча і трапляються унікальні болітця з домінуванням сфагнумів бурого *Sphagnum fuscum* і червоного *Sph. rubellum*, а перехідні мезотрофні – сосново-березовими і чагарниково-осоково-сфагновими ценозами. Для низинних евтрофних та перехідних мезотрофних боліт у заплавах Жолобниці і Болотниці характерні очеретяні (*Phragmites australicus*), осокові (*Carex lasiocarpa*) та лісові угруповання; серед водних рослинних ценозів – угруповання водяного горіха плаваючого *Trapa natans*, латаття білого *Nymphaea alba*, глечиків жовтих *Nuphar luteum* та їжачої голівки малої *Sparganium minimum*.

Цінна флора: До Червоної книги України занесено один вид водоростей бульбохету майжеквадратну *Bulbochaete subquadrata*; 3 види мохоподібних: сфагнуми м'який *Sphagnum molle*, блискучий *S. subnitens* і тоненький *S. tenellum*; 3 види плауноподібних: плаун річний *Lycopodium annotinum*, дифазіаструм сплюснутий *Diphasiastrum complanatum*, лікоподієла заплавна *Lycopodiella inundata*, а також 21 вид покритонасінних *Magnoliophyta* (*Angiospermae*), в т.ч. гудайєра повзуча *Goodyera repens*, пальчатокорінник Фукса *Dactylorhiza fuchsii*, любка дволиста *Platantera bifolia*, водяний горіх плаваючий *Trapa natans*, росичка проміжна *Drosera intermedia*, ситник бульбистий *Juncus bulbosus*, журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus* та інші. У межах оліготрофних боліт з бурими та червоними сфагновими мохами ростуть льодовикові реліктові та рідкісні арктобореальні види, зокрема шейхцерія болотна *Scheuchzeria palustris* та журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus*. У Європейському Червоному списку глобально вразливих видів рослин і тварин – козельці українські *Tragopogon ucrainicus*, що зростають на річкових пісках. Значну наукову цінність становлять місцезнаходження реліктових видів: верб лапландської *Salix lapponum* і чорничної *S. myrtilloides*, осоки багнової *Carex limosa*, шолудивника королівського *Pedicularis sceptrum-carolinum*.

Цінна фауна:

З ссавців досить поширені бобер *Castor fiber* (близько 40 особин), кабан дикий *Sus scrofa*, єнотовидний собака *Nyctereutes procyonoides* та інші. На території угіддя селяться так і червонокнижні види, як рись *Felix lynx* (1 сім'я постійно) та видра *Lutra lutra* (1 сім'я).

Серед птахів досить часто зустрічаються білий лелека *Ciconia ciconia*, чайка *Vanellus vanellus*, крижень *Anas platyrhynchos*, велика біла чапля *Egretta alba*. Серед видів птахів, занесених до Червоної книги України і Європейського Червоного списку, а також до переліків Боннської та Бернської конвенцій, зустрічаються деркач *Crex crex* (2 пари), лелека чорний *Ciconia nigra* (2 пари), сірий журавель *Grus grus* (3 пари), баранець звичайний *Gallinago gallinago* (більше 30 пар), слуква *Scolopax rusticola* (більше 20 пар), коловодник лісовий *Tringa ochropus* (більше 40 пар). На територію угіддя у пошуках корму постійно залітають рідкісні в Україні та Європі зміїд *Circaetus gallicus*, балабан *Falco cherrug*, підорлик малий *Aquila pomarina*, орел-могильник *Aquila heliaca* та інші.

Характерні види: плазунів – черепаха болотна *Emys orbicularis* і гадюка звичайна *Vipera berus*; земноводних – жаби гостроморда *Rana arvalis* та ставкова *R. lessonae*; риб – щука *Esox lucius*, лин *Tinca tinca*, в'юн *Misgurnus fossilis*, минь *Lota lota*.

Соціальні та культурні цінності: Рибне та лісове господарство (крім санітарних рубок у межах лісів штучного походження) не ведуться. Поряд з угіддям знаходять залишки поселень V–II тисячоліть до н.е., бронзові прикраси скіфського періоду (V–IV ст. до н.е.), курганні могильники ранньослов'янського часу (VI–VII ст. н.е.), давньоруські городища (IX–XII ст. н.е.).

Землеволодіння: ВБУ: Державна власність на землю, передану в постійне користування адміністрації Поліського природного заповідника. Адміністрації заповідника видано Акт на право постійного користування землею. Прилеглі землі: Близько 12600 га знаходяться в постійному користуванні адміністрації Поліського природного заповідника, за ними – землі інших користувачів у межах охоронної зони Поліського природного заповідника (9878 га); державні землі лісового фонду, підпорядковані державному об'єднанню «Житомирліс», приватні сільськогосподарські (рілля, сінокоси, пасовища, сади) і державні лісгосподарські землі; землі населених пунктів (приватні та муніципальні).

Поточне землекористування: ВБУ: знаходиться у межах природоохоронної території, тому тут здійснюються лише наукові дослідження, природоохоронні заходи, включаючи протипожежні і санітарні рубки. Прилеглі землі: Така ж діяльність, що і в межах угіддя і на інших ділянках Поліського природного заповідника; в охоронній зоні заповідника – рільництво (вирощування зернових, картоплі, льону та овочів), сінокосіння та випасання худоби; заготівля деревини, збір ягід та грибів, полювання та аматорське рибальство, рекреація.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: ВБУ: осушувальна меліорація, рубки лісу. Прилеглі землі: ведення сільського господарства (розорювання земель, випасання худоби, сінокосіння), лісового господарства (рубки дерев), полювання, збір ягід та грибів, рекреація.

Вжиті природоохоронні заходи: Територія угіддя повністю входить до складу Поліського природного заповідника площею 20097 га, створеного Постановою Уряду України від 12 листопада 1968 р. № 568 «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР». Навколо нього створена Охоронна зона площею 9878 га (затверджена Постановою Уряду України від 29 листопада 1972 р. № 544). Менеджмент біорізноманіття здійснюється відповідно до Закону «Про природно-заповідний фонд України» (1991 р.), Положення про Поліський природний заповідник (1994 р.) та Проекту організації території та охорони природних комплексів Поліського природного заповідника (1998 р.).

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Розпочато розробку Проекту організації (менеджмент-плану) території та охорони природних комплексів Поліського природного заповідника. Заплановано розробку низки менеджмент-планів для збереження окремих рідкісних видів флори і фауни. Буде розроблено спеціальний менеджмент-план для водно-болотного угіддя міжнародного значення.

Проведені наукові дослідження: Щорічно переважно науковими співробітниками заповідника та інституту-куратора – Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України –

здійснюються наукові дослідження у рамках розробки Літопису природи Поліського природного заповідника. У штаті заповідника 4 наукових співробітників, які працюють у науковому відділі. Серед головних напрямів досліджень: моніторинг стану збереження біологічного та ландшафтного різноманіття в рамках виконання щорічної програми Літопису природи; довгостроковий моніторинг популяцій рідкісних видів рослин; поліпшення умов збереження рисі *Felis lynx*; розвиток боліт. Наукова діяльність заповідника проводиться згідно з науковим профілем заповідника з центру по вивченню та збереженню поліської флори і фауни.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Візит-центр знаходиться в адміністративному приміщенні Поліського природного заповідника у с. Селезівка (Овруцький район Житомирської області). Працівники заповідника регулярно проводять заняття для школярів сусідніх із заповідником сіл і студентів та здійснюють екскурсії екостежкою, прокладеною поряд, яка частково заходить на територію угіддя.

Сучасний стан рекреації і туризму: Не розвинуті.

Юрисдикція: Територіальна юрисдикція – Державна адміністрація у Житомирській області. Угіддя функціонально підпорядковане адміністрації Поліського природного заповідника при Державному комітеті лісового господарства України.

Орган управління ВБУ: Адміністрація Поліського природного заповідника. Адреса: с. Селезівка, Овруцький район, Житомирська обл., 11122, тел./факс: (041) 483 1283, E-mail: postmaster@eco07.freenet.kiev.ua; zhytomyr@polesye.net

Джерела інформації:

- 1) Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 230 с.
- 2) Літопис природи Поліського природного заповідника, 22 томи (1978–2001 рр.)
- 3) Полесский государственный заповедник. Растительный мир / Андриенко Т. Л., Попович С. Ю., Шеляг-Сосонко Ю. Р. – К.: Наукова думка, 1986. – 208 с.
- 4) Червона книга України: Тваринний світ. – К.: УЕ, 1994. – 464 с.
- 5) Червона книга України: Рослинний світ. – К.: УЕ, 1996. – 608 с.